

Carl Schmitt:

POJEM POLITIČNA

Brno, Praha: CDK, OIKOYMENH, 2007.
Přel. Otakar Vochoč. 1. vyd. 124 s.

Význam tohoto spisku (první verze z roku 1927) pro politickou vědu dokazuje již zájem uznávaného politického filosofa Leo Strausse, který v roce 1932 učinil na tuto knihu recenzi. V roce 1963 byla tato Schmittova stať navíc doplněna o některé poznámky a předmluvu.

Carla Schmitta jako právníka, představitel právní vědy, ale také politického filosofa je možné považovat za přínos obzvláště v pohledu na pojmy suverenity, státu a násilí, které jako krajní možnost může onu suverenitu definovat. Dalším pojmem, který rozvádí ve svém díle, je výjimečný stav, na jehož základě lze určit skutečného suveréna.

Přestože je spojován s teoretickým zastřešením německé Třetí říše, lze toto spojení považovat za dosti relativní. Schmitt se totiž stal – i v této stati – kritikem ideologického, pseudonáboženského zdůvodňování konfliktů a vize konečného řádu lidské společnosti vycházející původně z náboženských představ. Na základě toho také definoval pojem „politická teologie“.

V knize „Pojem politična“, která se skládá ze statí „Pojem politična“, „Epocha neutralizací a depolitizací“ a závěrečných korolárií, v nichž se snaží o osvětlení přesného významu některých pojmů, se Schmitt podle svých slov pokouší o jakési „zarámování“ problému. Považuje svůj spis za didaktický, nicméně se nepokouší o vyčerpávající odpověď na problém definice politična, ale pouze o jakési uvedení do problému.

Schmitt spojuje politično s pojmem suverenity, protože tvrdí, že právě suverén rozhoduje o základních definičních prvcích politična (entity přítel a nepřítel). Uvědomuje si, že

stát má v době primátu demokracie, kdy se politično přenáší ve prospěch společenských skupin, se suverenitou značné problémy. Proto ani zkoumání politiky neslučuje se státovědou, jak se mu často připisuje. Spolu s omezením role státu v oblasti politiky podle něj vzniká jakási „nepolitická politika“, která stát vnímá spíše negativně. (Tím Schmitt předjímal stav v ČR po listopadu 1989, kdy byla odmítána státní politika, protože se zdiskreditovala spojením s komunistickou stranou.) Schmitt ale upozorňuje na možné negativní důsledky politizace společnosti v podobě sloučení politiky, společnosti a státu do „státu totálního“.

Schmitt se ve své definici politična inspiroval Machiavellim, Hobbesem a jejich následovníky (Fichte, Hegel). Vychází z jejich pesimistického pohledu na člověka. Proto politično jako takové definuje na základě vztahu přítel-nepřítel. Nejjasněji se tento vztah projevuje v oblasti mezistátních vztahů, jehož pojetí se u Schmitta opírá o klasický model teritoriálních států.

Pojmy přítel a nepřítel vyjadřují existenciální rozpor a jsou oproštěny od morálních, ideologických nebo sociálních zabarvení. Schmitt se tak staví na stranu realistického pojetí politiky, která je vyjádřena vztahem suverénních politických celků. Nepřítel pro něj představuje negaci „vlastního způsobu existence“ (27). Přítel-nepřítel vyjadřuje hypotetický předpoklad fyzického střetu politických entit, přičemž válka se stává pouhým prostředkem a krajním řešením politična. Jde o konflikt neřešitelný v rámci sociálních vztahů, který se přenáší až na úroveň řešení v rovině bytí a nebytí. (Teoreticky by tak bylo možné spojit jeho teorii s Haushoferovou teorií Lebensraumu, podle níž stát vstupuje do existenciálního boje o svůj životní prostor. Zde je třeba dodat, že právě Haushoferova teorie je považována za jeden ze zdrojů Třetí říše.)

Bylo by však chybou domnívat se, že se Schmitt pokouší válku stanovit za cíl poli-

tiky. Jen se pokouší doložit to, že politika existuje jen díky existenci reálné možnosti ozbrojeného střetu. Bez antagonismu a hypotetického předpokladu války by ani válce se vyhýbající politika mírová nemohla existovat. Lze tedy říci, že existence politiky jako oblasti řešení veřejných sporů je smysluplná jen tehdy, když lze předpokládat, že rozpory (cleavages) přerostou v konflikt ústící ve vzájemné fyzické zničení. Tento antagonismus, či chcete-li dialektika, tak udržuje politiku při životě.

Za Schmittův přínos v této oblasti lze považovat hlavně kritiku ideologického pojetí linie přítel-nepřítel. Morální či ideologické zabarvení tohoto veskrze existenciálního vztahu totiž vede ke vzniku revolučního třídního nebo rasového (v podstatě ideologického) nepřátelství, které ve snaze o dosažení „věčného míru“ nebo dokonalé společnosti definuje nepřítele nikoliv jako soupeře, ale jako zločince, který se staví na odpor dokonalosti a spravedlnosti, a kterého je tudíž třeba postavit mimo zákon a lidstvo. To pak umožňuje nebrat v případě války v potaz pravidla mezinárodního válečného práva, čímž se konflikt naprosto vzdaluje humanitě jako takové. Ve jménu lidstva a spravedlnosti, které si některá ze stran uzurpuje pouze pro sebe, se lze chovat k nepříteli nelidsky a nespravedlivě. Ideologické a normativní podložení války umožňuje „proklínat válku jako vyvražďování lidí a pak na lidech požadovat, aby vedli válku, aby v ní zabíjeli a nechali se zabít jen proto, aby už nikdy nedošlo k válce“ (49). To Schmitt označuje za „zjevný podvod“ (49).

Jde o něco, na co Schmitt upozornil již v prvním vydání knihy a co bezesporu platí dodnes. Smýšleli tak vítězové první světové války, strůjci druhé světové války i obě strany studenoválečného konfliktu. Podle Schmitta tak zmizela jasná dialektika přítele a nepřítele, války a míru, protože za nepřítele je označena pouze jedna strana sporu – a to ta na straně „spravedlnosti“. Dochází tak k tomu, že

válka těch, kdo válku slovně odsuzují, jako by ani válkou nebyla. Míží tak i rozdíly mezi kombatanty a nekombatanty (tedy vojáky a civilisty), míží i význam slova neutralita.

Na základě této teorie se Schmitt staví také svým specifickým způsobem k otázce základů práva. Navazuje v něm na Thomase Hobbesa, který došel k tomu, že „suverenita práva znamená jen suverenitu lidí, kteří ustanovují a aplikují právní normy, že vláda jakéhosi ‚vyššího řádu‘ je jen planou frází, pokud jejím politickým smyslem není to, že určití lidé chtějí na základě tohoto vyššího řádu vládnout lidem ‚nižšího řádu‘“. (V tom lze spatřit počátek právního pozitivismu.)

V rámci Schmittova pojetí suverenity se projevuje decizionismus, v němž navazuje na Thomase Hobbesa. Podle této teorie je totiž suverénem nejvyšší instance ničím nemezená ve svém politickém rozhodování. To předpokládá plnou moc suveréna nad politickou jednotkou. I z toho důvodu se stává kritikem demokracie a hlavně liberalismu, které naopak vyžadují dosahování konsensu, které rozhodování a tím i suverenitu rozměňuje. Schmitt však nepopírá pluralismus jako takový, ale to, že je v současnosti stát, který by měl být zastřešující entitou, považován pouze za jedno z mnoha lidských společenství postavených na roveň těm ostatním, čímž se vlastně ničí podstata politiky a autorita státu.

Ideologie jako liberalismus mají za cíl úplné sjednocení lidstva – tedy univerzalizaci – a tím i eliminaci jakýchkoliv, třeba jen hypotetických, fyzických konfliktů. Pokouší se o zahrnutí všech lidí pod jedny normy a vizi ideálního společenského uspořádání, což by mělo, kdyby se to skutečně povedlo, za následek úplnou depolitizaci světa, protože definice v linii přítel-nepřítel by ztratila jakýkoliv význam. Proto podle něj liberalismus nevytváří politiku, ale pouze kritiku politiky.

Schmittovi obzvláště vadí vztah liberalismu ke státu, protože se snaží o minimalizaci

jeho moci. Současné tendence podle něj vedou ke zbabování se politična prostřednictvím polarity etiky a ekonomie, nad nimiž stát jako rozhodce již nemá žádné významné pravomoci. Vláda založená pouze na ekonomickém základě se zbavuje své politické odpovědnosti. Schmitta lze proto považovat za předchůdce teorie primátu politiky nad ekonomickou sférou (viz francouzský politický vědec a sociolog Raymond Aron).

Ve stati „Epocha neutralizací a depolitizací“ autor navazuje na kritiku liberalismu a jeho úsilí stát se univerzálním programem. Upozorňuje přitom na to, že každá etapa dějin se stala reprezentantem různých dějinných pravd na základě převládajících proudů myšlení – resp. „centrálních oblastí“ – jakýchsi center duchovního života.

Každý z oněch převládajících způsobů myšlení v dané historické etapě vzniká kvůli úsilí o neutralizaci tedy sporů a antagonismů a dosažení vzájemného dorozumění a sjednocení společnosti na základě nového pojetí „pravdy“. Každá etapa je definována počáteční nadějí, že ona se stane konečnou, protože zajistí trvalý mír prostřednictvím jedné upřednostněné oblasti lidského života, která vyřeší všechny ostatní problémy lidstva. Zde se projevuje Schmittova teorie o náboženskosti převládajících způsobů mínění, které podle svého přesvědčení mají vést ke konečnému vykoupení lidstva.

V období konce 20. let 20. stol. se hybatelem takového vývoje měla stát technika: „Pod nesmírně sugestivním vlivem stále nových překvapujících vynálezů a výkonů, vzniká náboženství technického pokroku, pro něž se všechny ostatní problémy prostě automaticky řeší technickým pokrokem“ (82). Ať již jde o problémy sociální, morální apod. S touto etapou souvisí i ekonomizace duchovního života, která „spatřuje ústřední kategorie lidské existence v produkci a konzumu“ (81). Teorie ekonomismu zbavuje politiky odpovědnosti, protože řešení veškerých problémů se ponechává na hospodářské sféře.

Schmitt ale upozorňuje, že technika je jen pouhým „instrumentem a zbraní, a právě proto, že slouží komukoliv, není neutrální“ (88). Pomáhá ovládat masy, které se zformovaly na základě „*tabula rasa*“ vytvořené totální technizací (90). Schmitt tak podobně jako Hannah Arendtová upozorňuje na nebezpečí masové společnosti, u níž byla eliminována dosavadní morální pravidla. Technika použitá takovou společností může mít destruktivní účinky, což se projevilo v obou světových válkách i během studenovělečného konfliktu.

Schmitt se ve svém pojetí politična na základě nejmenšího jmenovatele v podobě linie „přítel-nepřítel“ stává částečně předchůdcem pozitivistického přístupu v politické vědě, ale jeho criticismus mu nedovolí sklouznout pouze k jednomu omezenému pojetí v rámci politické vědy. Schmittovo pojetí umožňuje definovat politično až do té doby, dokud budou existovat sociálně neřešitelné rozpory. A jak dokazuje každá dosavadní etapa dějin, která se pokoušela v rámci nějakého „univerzálního“ pozitivního programu tyto rozpory navždy eliminovat, tedy neutralizovat, je zánik politična v nedohlednu, protože každá taková ideologie nakonec dala vzniknout dalším, novým antagonismům řešitelným pouze v rámci politické sféry.

*Michaela Šulcová,
Institut politologických studií, Fakulta sociálních
věd Univerzity Karlovy v Praze*